

ARAŞTIRMA NOTU / RESEARCH NOTE

Şia Hadis Tarihi Adlı Kitabın Muhteva ve Metot Analizi

Ayşe Nur DUMAN*

Giriş

Türkiye’de çoğunlukla İslâm Mezhepleri Tarihi’ndeki akademik çalışmalarda ele alınan Şia, son yıllarda Hadis alanında da bazı çalışmalara konu olmaktadır.¹ Şia’nın hadis ve isnâd anlayışını, ricâl ilmini, metin tenkidini ele alan mevcut literatüre yakın zamanda Yusuf Suiçmez’in *Şia Hadis Tarihi -Hz. Muhammed’in Söz ile Fiillerinin Şii İmamlara Nispeti-*² başlıklı eseri de eklenmiştir. Bir giriş ve üç bölümden oluşan eserin Giriş bölümünde Suiçmez konunun önemi, amacı, metodu, planı, kaynakları ve çalışmanın zorluklarından bahseder. Birinci Bölüm’de müellif konunun kavramsal çerçevesini çizmeye çalışır, ayrıca ref‘, vakf ve kat‘ın tespitindeki metot sorununu ele alır. Yazar İkinci Bölüm’de ref‘, vakf ve kat‘ problemlerinin doğuşu ve gelişimini inceler. Kitabın son bölümü ise Ehl-i sünnet ve Şia’nın hadis kaynaklarındaki ortak rivayetlerine tahsis edilmiştir.

Yusuf Suiçmez’in mezkûr konuları incelediği *Şia Hadis Tarihi* kitabının muhteva ve metoduyla ilgili dikkat çeken ve üzerinde durulması gereken bazı hususlar vardır. Bu çalışmada, eserin muhtevadaki birtakım eksikliklere işaret edilip yazarın bilhassa Üçüncü Bölüm’de ele aldığı Sünnî ve Şii hadis eserlerinde yer alan müşterek rivayetleri değerlendirirken uyguladığı metot tartışılacaktır. Ardından Şia ve hadis konulu çalışmalarda dikkat edilmesi gereken ancak müellif tarafından ihmal edildiği görülen birtakım eksikliklere temas edilecektir.

I. Muhteva Değerlendirmesi

Müellif, Şii hadis anlayışını çoğu zaman Sünnî usûle göre değerlendirmiş ve bu doğrultuda birtakım çıkarımlarda bulunmuştur. Ayrıca yazarın, Şii hadis anlayışının temel meselelerini farklı yorumladığı ya da yer yer bu meseleleri anlamada eksiklikler yaşadığı görülmektedir. Bu minvalde, eser muhteva açısından değerlendirilirken öncelikle Suiçmez’in Sünnî ön kabullerle hareket ettiği konular ele alınacak, ardından Şii hadis tarihi ve literatürüne dair birtakım eksik ya da hatalı yorumlara işaret edilecektir.

* Arş. Gör., Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis Bilim Dalı, aduman@marmara.edu.tr

Orcid No: 0000-0002-1347-434X

1 Şiilikle ilgili Hadis alanında yapılan çalışmaların değerlendirilmesi için bk. Topgül, “Türkiye’deki Şii Hadis Çalışmalarının Tarihi Seyri”, s. 333-366.

2 İstanbul: Endülüs Yayınları, 2018.

A. Şîa Hadis Tarihine Dair Sünnî Ön Kabuller

Hız. Peygamber'in vefatının ardından dinî otoritenin Hız. Ali'ye ve onun soyundan gelen Ehl-i beyt imamlarına intikal ettiği fikrini benimseyerek İslâm dininin anlaşılması ve yorumlanması noktasında Ehl-i sünnet'ten farklı bir çizgide gelişme gösteren Şîa, mezhebî doktrinine bağlı olarak telif edilmiş müstakil bir literatüre sahiptir. Dolayısıyla Şîa'nın hadis anlayışı ya da tarihi üzerine yapılan bir çalışmada mezhebin müstakil hadis, hadis usûlü, şerh ve ricâl eserlerinden yararlanılması zorunludur. Öte yandan Şîa'yı konu edinen çalışmalarda, araştırmayı yapan Sünnî bir ilim adamının bazı ön kabullere sahip olması da muhtemel ve tabiidir. Ancak konunun Ehl-i sünnet bakış açısıyla incelenip Şîa'nın geçirdiği tarihî ve toplumsal süreçler ile bunların literatürdeki yansımaları hakkında Şîi ulemanın görüşlerinin dikkate alınmaması, araştırma sürecinde elde edilen verilerin güvenilirliği ve tutarlılığında birtakım eksiklikleri beraberinde getirecektir.

Suiçmez'in eserinde de Şîi hadis tarihinin geçirdiği merhaleler incelenirken, çoğunlukla Sünnî ulemanın değerlendirmeleri esas alınmıştır. Sözelimi "Ehl-i sünnet ulemasında olduğu gibi", "Ehl-i sünnet anlayışına göre", "Ehl-i sünnet ulemasından farklı olarak" şeklindeki ifadelerin³ eser boyunca sıklıkla tekrarlanması ve Şîi hadis tarihinin gelişiminin Sünnî ulemanın değerlendirmeleri çerçevesinde yorumlanması, müellifin ön kabullerinin bir uzantısı görünümündedir. Yazarın Ehl-i sünnet bakış açısıyla ya da Sünnî ulemanın görüşlerinden hareketle yaptığı değerlendirmeleri ise iki grupta toplanabilir. 1- Rivayetlerin menşei. Suiçmez Şîa kaynaklarındaki merfû', mevkûf ve maktû' rivayetleri Ehl-i sünnet'in bakış açısıyla yorumlar. 2- Müellif, Ehl-i sünnet ve Şîa arasındaki ayrışmalara temel teşkil eden bazı tarihî hadiseleri, Sünnî kaynaklarda yer alan bilgiler özelinde inceler ve Şîi ulemanın bu konulardaki görüşlerini ihmal eder.

1. Rivayetlerin Menşei

Suiçmez eserinin Giriş bölümünde, Şîa'nın hadis kaynaklarında yer alan merfû', mevkûf ve maktû' hadislerin gelişim süreçleri hakkında bilgi vermeyi hedeflediğini söyler.⁴ Ancak onun bu hedefi ne kadar gerçekleştirdiği bir yana mezkûr vasıftaki rivayetleri Sünnî hadis usûlü kitaplarındaki bilgiler çerçevesinde ele alıp Şîi âlimlerin bu rivayetlere getirdiği tanım ve değerlendirmeleri ise göz ardı ettiği görülür. Eserde, Sünnî hadis usûlüne göre değerlendirilen bu rivayetlere değinmeden önce merfû', mevkûf ve maktû' türündeki hadislere dair Şîi hadis usûlündeki tanımların zikredilmesi, konunun anlaşılması noktasında faydalı olacaktır.

İlk Şîi hadis usûlü müellifi Şehîd-i Sâni'nin (ö. 966/1559) *er-Ri'âye fî ilmi'd-dirâye* isimli eserindeki bilgilere göre merfû' hadis, isnâdı muttasıl⁵ ya da munkatı' olsun masuma⁶

3 Suiçmez, *Şîa Hadis Tarihi*, s. 32, 37, 40, 49, 50, 84, 101, vd.

4 Suiçmez, *Şîa Hadis Tarihi*, s. 14-5.

5 Müellif tanımı yaparken muttasıl ifadesi ile hadisin masum imama ulaşmasının kastedildiğini ifade eder.

6 Şehîd-i Sâni, merfû' hadisin tanımını zikrederken "masum" ifadesiyle Hız. Peygamber veya imamların kastedildiğini açıklamıştır (*Ri'âye*, s. 97). Şîi ulema Hız. Peygamber'i masum kabul etse de Suiçmez bu konuda tereddütlüdür. Zira o,

nispet edilen söz, fiil ve takrirlerdir.⁷ O, mevkûf hadisin ise mutlak ve mukayyet olmak üzere ikiye ayrıldığını belirtir. Buna göre mutlak mevkûf hadis, muttasıl veya munkatı' olarak masum imamların ashâbından rivayet edilen söz, fiil ve takrirlerdir. Mukayyet mevkûf hadis ise imamların ashâbı içerisinde yer almayan bir râviden nakledilen rivayetlerdir.⁸ Son olarak Şehîd-i Sâni maktû' hadisi ise Şia'ya göre imamın ashâbına tâbi kimseleri ifade eden tâbiünden nakledilen söz ve fiiller şeklinde tanımlamıştır.⁹

Bir diğer Şii hadis usûlü müellifi İzzüddîn Hüseyin el-Âmilî (ö. 984/1576) ise merfû' hadisin, Hz. Peygamber'e veya imamlardan birine muttasıl ya da munkatı' olarak izafe edilen söz, fiil ve takrirler olduğunu söyler. Ona göre muttasıl ya da munkatı' olarak sahâbeden veya imamların ashâbından nakledilen söz, fiil ve takrirler mevkûf hadis kapsamına girerken, tâbiünden nakledilen söz ve fiiller ise maktû' hadisler olarak değerlendirilir.¹⁰ Şia'nın hadis usûlü konularını genişçe ele alan Mâmekânî (ö. 1351/1932) de merfû' hadisi isnâdı muttasıl veya munkatı' olsun masuma izafe edilen söz, fiil ve takrirler şeklinde tanımlar.¹¹ Onun mevkûf ve maktû' hadis tanımları ise Şehîd-i Sâni'nin zikrettikleriyle aynıdır.¹²

Yazarın, yukarıda verilen tanımları dikkate almadan yaptığı değerlendirmelerin ilki, Şeyh es-Sadûk'un (ö. 381/991) *Men lâ yahduruhü'l-fakih*'indeki rivayetler hakkındadır. Yazar bu eser özelinde yapılan bir araştırmaya göre eserde Ca'fer es-Sâdik'tan %60, Muhammed el-Bâkır'dan %15, Ali er-Rızâ'dan %5, Hz. Ali'den %5 ve Hz. Peygamber'den %7 oranında hadis nakledildiği bilgisini verip¹³ "Bu verilere bakıldığında, Ehl-i sünnet'in merfû' hadis anlayışına göre Şia kaynaklarında çok az merfû' hadis bulunmaktadır. Bunların bir kısmının da sahih olmadığını dikkate aldığımızda, Şia mezhebinin dayandığı sahih merfû' rivayetlerin Sünnî usule göre oldukça az olduğu ortaya çıkmaktadır"¹⁴ der.¹⁵ Esasen Şehîd-i Sâni, Âmilî ve Mâmekânî tanımlarına göre *Men lâ yahduruhü'l-fakih*'te oranları verilen rivayetlerin, Şii hadis anlayışında merfû' hadis kapsamına girdiği açıktır. Ancak Suiçmez, Sünnî hadis usûlünde kabul edildiği üzere sadece Hz. Peygamber'den nakledilen hadisleri merfû' kapsamında değerlendirdiği için Şii hadis kaynaklarındaki merfû' hadislerin çok az olduğu yanılışına düşmektedir.

Allah Resûlü'nden nakledilen rivayetlerin masuma izafe edilen söz olarak kabulü noktasında netlik bulunmadığını ifade eder (*Şia Hadis Tarihi*, s. 22).

7 Şehîd-i Sâni, *Ri'âye*, s. 97-8.

8 Şehîd-i Sâni, *Ri'âye*, s. 132.

9 Şehîd-i Sâni, *Ri'âye*, s. 135.

10 Âmilî, *Vusûlü'l-ahyâr*, s. 148-151.

11 Mâmekânî, *Mikbâsü'l-hidâye*, I, 171.

12 Mâmekânî, *Mikbâsü'l-hidâye*, I, 246-251.

13 Müellif söz konusu bilgilerin kaynağı olarak Kuzudişli'nin *Şia ve Hadis* isimli kitabına atıf yapar. Bu bilgi Kuzudişli'nin eserinde yer alsa da söz konusu araştırma Kuzudişli tarafından yapılmamıştır. Anlaşıldığı kadarıyla müellif, Kuzudişli'nin ifadelerini aynen eserine almış ve böylesi bir yanlışa düşmüştür. Bilginin esas kaynağı R.P. Buckley'nin "Ja'far as-Sâdiq as a Source of Shi'i Traditions" isimli makalesidir.

14 Çalışma boyunca tırnak işaretleriyle verilen tüm alıntılar, buralardaki yazım yanlışıkları ve anlatım bozuklukları yazara aittir.

15 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 30-1.

Suiçmez'in Şii rivayetleri Sünnî hadis usûlüne göre ele aldığı şu cümlelerinde de görülür: "Şîa kaynaklarındaki rivayetlerin büyük bölümünün maktû' rivayetler olması sebebiyle, bunların da büyük bölümünün sonradan gelen imamlara nispet edildiğini, dolayısıyla da Sünnî usule göre merfû' rivayetlerin mevkûf ve maktû' olarak mevkuf rivayetlerin ise maktû' olarak nakledildiğini kabul etmek lazım. Bu ise rivayetlerin aslına sadık kalınmadığı anlamına gelir."¹⁶ Görüldüğü üzere müellif, Sünnî usûle göre merfû' olan rivayetlerin Şii kaynaklarda Hz. Peygamber yerine Ehl-i beyt imamlarına nispetle maktû' hadisler şeklinde nakledildiğini söyler. Dahası bu düşünce onu, rivayetlerin aslına sadık kalınmadığı sonucuna götürmüştür. Oysa Şii hadis anlayışına göre bir hadisin farklı imamlara nispeti sıklıkla karşılaşılan bir durumdur ve Şii ulema bunu bir kusur olarak görmez.¹⁷ Aslında Ehl-i sünnet'in hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'e nispet edilerek rivayet edilen bir hadisin, Şii literatürde imamlardan nakledildiği değerlendirmesi oldukça önemlidir. Bu durumu fark eden bir müelliften beklenen, zikrettiği özelliğe sahip rivayet gruplarını ve bunların tariklerini inceleyerek değişimden sorumlu râvinin kimliği, hangi dönemde ve bölgede yaşadığı, Şii hadis halkalarıyla irtibatlı olup olmadığı, Şii ve Sünnî ulemanın bu râvi hakkındaki değerlendirmelerini tespit etmesidir.

Son olarak¹⁸ Şîa tarafından masum addedilen imamların mecrûh kabul edilmesi gerektiği yönündeki değerlendirmeler de eserde Sünnî bakış açısının hâkim olduğunu gösterir. Yazar Sünnî kaynaklardaki rivayetlerin Şii literatürde mevkûf ve maktû' olarak nakledildiğini söyler. Ardından Sünnî usûle göre bunun bir cerh sebebi olduğunu, bu durum dikkate alındığında ise imamlar dahil Şii râvilerin büyük kısmının mecrûh kabul edilmesi gerektiğini belirtir.¹⁹ Fakat bu Şii düşünce açısından kabul edilemez bir yaklaşımdır.²⁰ Zira Şîa'ya göre imamlar, dinî meseleler hakkında her şeyi bilen, bildiklerinde hata etmeyen ve kesinlikle yanılmayan kimselerdir. İmamların bu nitelikleri, Şii hadis birikiminin Ehl-i beyt isnâdına dayanması sonucunu doğurmuştur.²¹ Hz. Ali ya da Ca'fer es-Sâdık'ı mecrûh kabul etmek ise Sünnî ön kabullerden başka bir şey değildir.

2. Tarihi Olayların Sünnî Bakış Açısıyla Yorumlanması

Eserde Şîa'nın hadis tarihinde ve rivayet olgusunun teşekkülünde önemli etkileri olan bazı olayların, Ehl-i sünnet kaynaklarında serdedilen bilgiler doğrultusunda değerlendirilip Şii hadis tarihi hakkında birtakım yargılarda bulunulduğu dikkat çeker. Bu değerlendirmelerin

16 Suiçmez, *Şîa Hadis Tarihi*, s. 82.

17 Şii eserlerde aynı hadisin farklı imamlara nispet edilerek nakledilmesi hakkında bilgi için bk. Kuzudişli, *Şîa ve Hadis*, s. 302-4.

18 Suiçmez'in konuları Sünnî bakış açısıyla değerlendirdiğine dair örnekleri eserin tamamında görmek mümkündür. Diğer bazı örnekler için bk. *Şîa Hadis Tarihi*, s. 167, 177, 179.

19 Suiçmez, *Şîa Hadis Tarihi*, s. 183.

20 Suiçmez'in Hz. Ali ve Ca'fer es-Sâdık'ın birçok merfû' rivayeti mevkûf nakletmeleri sebebiyle mecrûh kabul edilmeleri gerektiği şeklindeki ifadelerinin tenkidi için bk. Aslan, "Şîa Hadis Tarihi Adlı Eser Üzerine", s. 267-9.

21 İmamların masum olmalarının Şii hadis rivayetindeki etkileri hakkında bk. Kuzudişli, *Şîa ve Hadis*, s. 79-82. Ayrıca imamların hadisleri, yanılmaları mümkün olmayan kendileri gibi masum imamlardan nakletmelerinin Şii rivayetlere yansımaları hakkındaki değerlendirmeler için bk. Kuzudişli, "Şîada Rivayet Olgusunu Şekillendiren Temel Unsurlar", s. 61-6.

ilki, Ehl-i sünnet ve Şia arasındaki en temel ayrım noktasını teşkil eden imâmet meselesi hakkındadır. Müellif ref‘, vakf ve kat‘ problemlerinin özellikle siyasî ve sosyal olaylarla yakından ilişkili olduğunu söyler. Ardından Müslümanlar arasındaki ilk ve en önemli ayrılığın imamet meselesi olduğunu belirtip “İmamlar Kureş’tendir” hadisi hakkındaki birçok dağılık bilgiyi derler.²²

Yazar mezkûr rivayeti, Ehl-i sünnet kaynakları özelinde incelemiş, hadisin Şii kaynaklarda yer alan isnâd ve metinleri hakkında bilgi vermemiştir. Hâlbuki bu hadis çok sayıda Şii hadis kitabında yer alır.²³ Ayrıca yazar Şii hadis âlimlerinin konu hakkındaki değerlendirmelerine temas etmemiş, sadece Sünnî ulemanın yorumlarıyla yetinerek rivayetin aslının mevkûf olduğu iddia etmiştir.²⁴ Esasen Şii hadis tarihinde ref‘, vakf ve kat‘ problemlerinin doğuşu ve gelişimini konu edinen bir çalışmada, Ehl-i sünnet kaynaklarındaki bilgiler merkeze alınarak rivayetin aslının mevkûf olduğunun söylenmesi makul ve tutarlı değildir. Bununla birlikte müellifin “hadisin aslı” şeklindeki ifadesi, bir taraftan kendisinin Sünnî ön kabullerini gösterirken diğer taraftan Şii hadis tarihini inceleme amacından uzaklaştığına işaret etmektedir.

Suiçmez’in imamet meselesini de Ehl-i sünnet kaynaklarında yer alan nakiller çerçevesinde ve Sünnî ulemanın değerlendirmelerinden hareketle incelediği görülür. Bunun yanı sıra müellif mezkûr konu hakkında bilgi verirken Hz. Ali’nin hilafetine kadarki dönemde İslâm Tarihi, Mezhepler Tarihi ve hatta Dinler Tarihi’yle ilgili konuyla alakalı görülmeyen dağılık bilgiler sunar.²⁵

Yazarın mezkûr tutumuna verilebilecek bir diğer örnek, Muâviye b. Ebî Süfyân döneminde Hz. Ali’den hadis rivayetinin yasaklanması meseledir. Onun bu konu hakkındaki değerlendirmeleri şöyledir:

Şia anlayışına göre özellikle Muaviye döneminde Hz. Ali’den hadis rivayeti yasaklanmış ve bu dönemde hadis uydurmanın sistemli hale getirildiği belirtilmiştir. Hâlbuki Sünnî kaynaklarda Muaviye’nin bu konudaki talimatı özel bir yasak değildir. Muaviye ortalıkta gezen bilinmeyen rivayetler karşısında, Hz. Ömer döneminde bilinen rivayetlere itimat edilmesini söylediği nakledilmiştir. Bunu doğru kabul etsek bile, rivayetlerin naklini durdurduğu iddia edilemez. Çünkü Muaviye’nin Şia üzerinde tam bir kontrol sağlamadığı bilinmektedir.²⁶

Yazar Ehl-i sünnet kaynaklarındaki bilgilerden hareketle konuyu incelese de Şii hadis tarihinde Muâviye b. Ebî Süfyân dönemindeki faaliyetlerin önemli bir yeri vardır. Nitekim Şii hadis tarihi açısından Muâviye’nin Hz. Ali ve Ehl-i beyt’in faziletine dair hadis nakleden

22 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 57 vd.

23 Hadisinin bazı Şii hadis kaynakları için bk. Saffâr, *Besâiru’l-derecât*, s. 64; Küleyni, *el-Kâfi*, VIII, 343-4; Şeyh es-Sadûk, *Kemâlü’l-dîn*, I, 306. Ayrıca bk. Meclisî, *Bihâru’l-envâr*, XVIII, 133; XXIV, 157; XXV, 104; XXVIII, 261, 380.

24 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 58.

25 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 63-73.

26 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 85.

kimselerden emânının kalktığını ifade ettiği, Hz. Osman'ın faziletlerinin yayılması konusunda talimat verdiği, yine ilk iki halife ve diğer sahâbilerin faziletlerinin yayılmasını emrettiği bilinmektedir. Bu dönemdeki gelişmeler, Şii rivayet tarihinde Hz. Ali'nin ve kendisinden sonra da Ehl-i beyt imamlarından nakledilen hadislerin muteber kabul edilmesine yol açmıştır.²⁷

Suiçmez ise Muâviye b. Ebî Süfyan döneminde yaşanan mezkûr olayların Şii rivayet tarihindeki etkilerini incelemek yerine, bu bilgileri İbn Adî'nin (ö. 365/976) *el-Kâmil*'inde yer alan bir nakli delil göstererek hatalı bulmaktadır.²⁸ Ayrıca müellifin söz konusu rivayeti *Sahabe ve Tabiin Sözlerinin Hz. Peygamber'e Nispeti* isimli diğer bir eserinde, siyasi ve sosyal olaylardan hareketle sahâbe rivayetlerinde ref' problemi ile karşılaşıldığına delil olarak kullanılması oldukça dikkat çekicidir. Dolayısıyla müellif, aynı bilgiyi Şia söz konusu olduğunda Ehl-i sünnet'in lehine kullanırken Sünnî hadis usûlüyle ilgili başka bir meselede ise Ehl-i sünnet aleyhine kullanmaktadır.²⁹

Netice itibariyle müellif eserinin girişinde Şii rivayet tarihinde ref', vakf ve kat'ın ortaya çıkış ve gelişim sürecini karşılaştırmalı olarak inceleyeceğini ifade etmişse³⁰ de mesele, sadece Ehl-i sünnet zaviyesinden ele alınmıştır. Hatta çoğunlukla Şii literatürdeki bilgiler, Sünnî görüşlerden hareketle yorumlanıp tenkit edilmiştir.³¹

B. Şia'nın Hadis Anlayışı ve Literatürüne Dair Temel Hatalar

Suiçmez'in eserinde Şii rivayet tarihine vâkıf olunmadığını gösteren birtakım hususlar dikkat çeker. Bunların başında müellifin Ehl-i beyt imamlarının bilgilerinin mahiyeti ve bunun sınırları hakkındaki değerlendirmeleri gelir. Aynı şekilde Şii hadis literatürünün temel kaynaklarından biri olan Küleyni'nin *el-Kâfi* isimli eserinin telif sebebi hakkındaki yorumlar da müellifin Şii hadis tarihine yetkinliği noktasında okuyucuyu şüpheyne düşürmektedir. Burada öncelikle imamların bilgileri konusu, ardından ise *el-Kâfi*'nin telif sebebi üzerinde durulacaktır.

1. İmamların Bilgisinin Sınırları

Şia'ya göre masum kabul edilen ve Hz. Peygamber'den tevarüs ettikleri otorite ile konuşan³² imamların, Hz. Peygamber'den naklen gaybî bilgilere sahip oldukları konusunda Şii âlimler arasında bir ihtilaf yoktur. Nitekim Şia'ya göre gaybî bilgiler hem yazılı hem de şifahi

27 Şii hadis algısına göre Muâviye b. Ebî Süfyan döneminde hadis uydurma faaliyetinin sistematik bir hal kazanması, Şia'nın Ehl-i beyt isnâdıyla gelen nakillere itibar etmesini gerektirmiş, başka bir deyişle bu durum Ehl-i beyt isnâdının merkezî bir konuma sahip olma sürecinde önemli bir dış etken vazifesi görmüştür. Konu hakkında kapsamlı bilgi için bk. Kuzudişli, *Şia ve Hadis*, s. 61-79.

28 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 85.

29 Suiçmez, *Sahabe ve Tabiin Sözlerinin Hz. Peygamber'e Nispeti*, s. 96-7.

30 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 14-5.

31 Eserdeki Sünnî ön kabullere diğer bazı örnekler için bk. Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 38, 109, 115.

32 Brown, "Şia'da Hadis", s. 12-3.

olarak Hz. Ali'ye aktarılmış, imamlar da bu bilgilere muttali olmuşlardır. Ayrıca imamların doğrudan Allah tarafından kendilerine bahşedilen bazı gaybî bilgilere sahip oldukları da genel kabul görmüştür. İmamların gaybî haberlerin tamamını bilip bilmedikleri veya bunun imam olmanın zorunlu bir şartı olmadığı meselesi ise tartışmalıdır.³³

Konu hakkındaki Şii görüşlerden birine göre imamlar gaybî bilgileri mutlak olarak bilmezler, ayrıca bu bilgilere sahip olmak imamet gerekliliği arasında yer almaz. Şeyh el-Müfid (ö. 413/1022) bu görüşün Mufavvida ile gulâta nispet edilen bir grup hariç bütün İmâmîler tarafından paylaşıldığını söyler. Bu görüşün yanı sıra imamların başkalarına muhtaç olmalarını için gelmiş ve gelecek bütün olayların bilgisine sahip olduklarını düşünen Şii âlimler de vardır. Üçüncü bir görüş ise imamların gaybî bilgilere mutlak olarak sahip olmadıkları, ancak isterlerse Allah'ın onları bu tür bilgilere muttali kılacağı şeklindedir. Bu konuda Şii ulema tarafından daha farklı görüşler ileri sürülmüşse de imamların gaybî bilgisine bizzat ulaşmadıkları, ancak bu tür bilgileri Allah'tan Hz. Peygamber vasıtasıyla ya da ilham yollarından biriyle aldıkları konusunda ittifak edilmiştir.³⁴

Suiçmez'in Şîa'da ref', vakf ve kat' probleminin doğuşu ve gelişimini anlatırken yaptığı şu değerlendirmeler, onun konu hakkında yeterli malumata sahip olmadığını düşündürür:

"Küleynî eserinde 'باب ما جاء في الاثني عشر و النص عليهم' = on iki imam ve onların belirttiği bab' başlığı altında bu konu ile ilgili rivayetlerin bir kısmını toplamıştır. Naklettiği ilk hadiste Hz. Hasan tüm imamların isimlerini tek tek saymaktadır. Bu rivayetin kabulü, Hz. Hasan'ın kendisinden yüzyıllar sonra doğan insanların isimlerini bildiğini de kabul etmek demektir ki, bu hem Kur'an-ı Kerim'e hem de tarihi gerçeklere aykırıdır."³⁵

Küleynî'nin serdettiği bu nakle Ehl-i sünnet zaviyesinden bakıldığında Hz. Hasan'ın kendisinden sonra gelecek tüm imamların isimlerini zikretmesi farklı gerekçelerle eleştirilebilir. Ancak burada yapılması gereken konuyu Sünnî perspektiften değerlendirip tenkit etmek değil, *el-Kâff*'de kaydedilen bu naklin Şii rivayet tarihinde neye tekabül ettiğini incelemektedir. Öte yandan müellifin, imamların gaybî bilgilere muttali olmalarının Kur'an'a ve tarihi gerçeklere aykırı olduğunu söylemesi de oldukça dikkat çekicidir. Esasen Şîa'nın Kur'an-ı Kerim'in tahrif edildiği ve Ehl-i beyt ile ilgili bazı âyetlerin Kur'an'dan çıkarıldığı şeklindeki tenkitleri düşünüldüğünde Suiçmez'in mezkûr cümlelerinin Şii paradigma bağlamında önem arz etmeyeceği açıktır. Benzer şekilde onun bu meselenin tarihi gerçeklere aykırı olduğunu belirtmesi de "Hangi tarihi gerçekler?" sorusunu gündeme getirir. Zira daha önce de ifade edildiği üzere Şîa'yı, İslâm tarihinde ortaya çıkan itikadî mezhepler arasında önemli bir konuma getiren hususların başında kendi düşünce sistemlerinin uzantısı niteliğindeki bir literatüre sahip olmaları gelir. Dolayısıyla konu Şii tarih kaynaklarına göre değerlendirildiğinde,

33 Kuzudişli, *Şia ve Hadis*, s. 174.

34 İmamın bilgisinin sınırları hakkında detaylı bir araştırma için bk. Kuzudişli, *Şia ve Hadis*, s. 174-183.

35 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 64.

müellifin ifade ettiği şekilde bir çelişkinin olmayacağı söylenebilir. Bu hususlar imamların gaybî bilgilere muttali olup olmayacakları konusundaki Şii görüşlerin dikkate almadığını ve mevcut literatürdeki bilgilerin gözden kaçırıldığını gösterir. Örneğin, *el-Kâfî*'de çoğunlukla Şii doktrinin temelini teşkil eden rivayetlere yer verilen "Usûl" bölümündeki "Kitâbü'l-Hucce" başlığında, imamların üstün vasıfları hakkında bilgi veren nakiller³⁶ görmezden gelinmiş ya da fark edilmemiştir.

2. *el-Kâfî*'nin Telif Sebebi

Suiçmez'in *Kütüb-i Erbaa*'nın ilk müellifi Küleynî'nin (ö. 329/941) *el-Kâfî* isimli eserinin telif sebebi hakkında verdiği bilgiler, onun eser hakkında yeterli araştırma yapmadığı izlenimini verir. Yazarın konuyla ilgili değerlendirmeleri şöyledir:

"el-Küleynî'nin yaşadığı dönemin Sefirler Dönemi'ne denk gelmesi bir tesadüf olmasa gerek. Sefirlerin masum imam statüsünde olmaması, doğal olarak imamların sözlerinin yazılı olduğu kaynakları gerekli hale getirmiş olmalıdır. el-Küleynî, el-Askerî'nin kendisinden sonra birinci ve ikinci sefire işaret ettiğine dair rivayeti eserine almasına rağmen, sefirlerden herhangi bir rivayette bulunmamıştır. Bu durum el-Küleynî'nin sefirliği doğru görmediği, ya da sefirlerden rivayet almayı sakıncalı gördüğü şüphelerini uyandırmaktadır."³⁷

Görüldüğü üzere yazar, Küleynî'nin sefirlerle aynı dönemde yaşamasına rağmen kendilerini onaylamadığını, bu sebeple onun, imamların sözlerinin kayda geçirilmesi gerektiğini düşünerek eseri *el-Kâfî*'yi telif ettiğini söyler. Yazar aksini iddia etse de "Usûl", "Fürû" ve "Ravza"³⁸ bölümlerinden oluşan *el-Kâfî*'nin telif sebepleri arasında Küleynî'nin sefirlik müessesini onaylamaması ya da müellifin belirttiği gibi sefirlerin sözlerinin hadis olarak nakledilmesinin³⁹ önüne geçilmesi amacı yoktur. Esasen Küleynî, bizzat kendisi *el-Kâfî*'nin mukaddimesinde kitabını telif nedenleri hakkında bilgi verir.

Mukaddimedeki bilgilere göre Küleynî, kendisinden bir eser telif etmesini talep eden muhatabına hitaben dönemindeki insanların cahil kimselere itibar ettiğini, dinî meselelerde aklı esas aldıklarını, birtakım çelişkiler içermesi sebebiyle rivayetlere olan güvenlerinin azaldığını ve bu rivayetleri sorup danışacakları ilim ehli kimselerin bulunmadığını anlatır. Ardından muhatabına "Sen benden dinin bütün konularını ihtiva eden, öğrenmek isteyen kimseye yeten, doğru yolu görmek isteyenlerin kendisine başvuracağı, dinî ilimleri bilmek ve sadıklardan (imamlardan) nakledilen sahih rivayetler ve amel edilen sünnetlerle amel etmek isteyen kimsenin müracaat edeceği, kişinin Allah'ın farzlarını ve Nebî'nin sünnetini kendisi

36 Şia'ya göre imamların konumu, bilgi kaynakları, otoriteleri gibi meseleler için bk. Küleynî, *el-Kâfî*, I, 97-278.

37 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 144.

38 *el-Kâfî*'nin "Ravza" isimli bölümü hakkında bilgi için bk. Kuzudişli, "Küleynî'nin *el-Kâfî*'sinde Ravza Bölümü ve Etrafındaki Tartışmalar", s. 149-157.

39 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 145.

vasıtasıyla yerine getireceği kâfi bir kitap istedin... Allah'a hamdolsun ki o senin istediğin bu kitabı telif etmeyi bana müyesser kıldı" der.⁴⁰

Küleyni ve *el-Kâfi* hakkındaki müstakil çalışmalarda da sefirlik müessesine karşı oluşun kitabın telifine sebep olduğu bilgisi geçmez. Nitekim Abdürresûl el-Gaffâr, Küleyni'nin dört sefir ile muasır olduğunu, hatta onun son yıllarında sefirlerle aynı beldede yaşadığını söylese de⁴¹ Suiçmez'in işaret ettiği hususa dikkat çekmez. Bununla birlikte Gaffâr, eserin telif sebeplerini şu dört maddede özetler: 1- İlim ve fazilet ehli birinin, kendisinden bir eser telif etmesini talep etmesi, 2- Dönemindeki insanların dünyaya tamahının çok olması, himmetlerinin zayıflaması ve cehaletin yaygınlık kazanması, 3- Küleyni'nin yaşadığı dönemde yanlış inanç ve mezheplerin yaygınlık kazandığını hissetmesi, 4- Küleyni'den hem âlim hem hoca hem de talebelerin istifade edebileceği bir eser telif etmesinin istenmesi.⁴²

Netice itibariyle ne *el-Kâfi* mukaddimesindeki bilgiler ne de konuyla ilgili müstakil çalışmalar, *el-Kâfi*'nin sefirlerin faaliyetlerine bir önlem almak amacıyla telif edildiğinden bahseder. Diğer taraftan Suiçmez'in, Küleyni'nin sefirlerle aynı dönemde yaşamasına rağmen onlardan hadis naklini sakıncalı bulduğuna yönelik ifadeleri de dikkat çekicidir. Öncelikle Küleyni'nin onlardan hadis nakletmemesi, sefirlerin râvi kimliğine sahip olup olmadıkları sorusunu gündeme getirmektedir. Sefirler Şiî rivayet tarihinde râvi kimlikleriyle temayüz eden şahıslar ise Küleyni'nin onlarla muasır olmasına rağmen kendilerinden neden hadis nakletmediği müstakil olarak incelenmelidir. Ancak onlar râvi vasfıyla temayüz etmemişlerse *el-Kâfi*'de rivayetlerinin bulunmaması tabii görülmelidir.⁴³

Öte yandan Suiçmez'in Küleyni'nin sefirlerden hadis rivayet edilmesini sakıncalı bulduğu iddiası da makul değildir. Zira Küleyni *el-Kâfi*'de, ilk sefir Ebû Amr Osman b. Saîd el-Amri'nin (ö. 265/879 veya 280/893) sika ve me'mûn olduğunu, ayrıca imam Ebû Muhammed Hasan el-Askeri'nin (ö. 260/874) kendisinden sonra Osman b. Saîd el-Amri'yi vekil bıraktığını bildiren rivayetlere yer verir.⁴⁴ Küleyni'nin onlardan hadis nakletmemesi konusunda değinilmesi gereken bir diğer husus ise sefirlerin idarî ve siyâsî misyonlarıdır. Nitekim ikinci sefir Muhammed b. Osman b. Saîd'in (ö. 304/916 veya 305/917) görevi esnasında Şiî cemaati Zeydiyye, İsmâiliyye ve Karmatîler gibi gruplardan uzak tutmakla meşgul olması, üçüncü sefir Hüseyin b. Rûh en-Nevbahtî'nin (ö. 326/938) Karmatîleri Bağdat'a saldırmaya teşvik etmesi sebebiyle beş yıl hapiste kalması, ayrıca sefirlerinin tamamının başta humus olmak üzere imama verilmesi gereken vergileri teslim aldıkları,

40 Küleyni, *el-Kâfi*, I, 5-9.

41 Gaffâr, *el-Küleyni ve'l-Kâfi*, s. 389-390.

42 Gaffâr, *el-Küleyni ve'l-Kâfi*, s. 390-1. Küleyni ve eseri hakkında benzer bilgileri kaydeden diğer bir çalışma için bk. Amidî, *el-Küleyni ve Kitâbühü'l-Kâfi*, s. 151-2.

43 Sefirlerin imamla Şiî cemaat arasındaki irtibatı sağlayan kimseler olarak temayüz ettikleri bilinmektedir. Örneğin ilk sefir Osman b. Saîd el-Amri, Hasan el-Askeri sonrasında ortaya çıkan kriz döneminde vergilerin toplanması ve Ehl-i beyt'e ulaştırılmasında aktif rol oynamıştır. Detaylı bilgi için bk. Topgül, *Erken Dönem Şiî Ricâl İlmî*, s. 42 vd.

44 Küleyni, *el-Kâfi*, I, 330-1. Amri'nin önem ve faziletine dair detaylı bilgi için bk. Hüi, *Mu'cem*, X, 123-4.

ortaya çıkan bazı problemleri imama arz edip emir ve tavsiyelerini halka bildirmeleri bu hususu destekler.⁴⁵ Dolayısıyla *el-Kâfi*'de sefirlerin rivayetlerinin bulunmaması anlaşılır bir durumdur.

Sonuç olarak Suiçmez'in de işaret ettiği şekilde Küleynî'nin *el-Kâfi*'sinin sefirler döneminde telif edilmesi bir tesadüf değildir. Ancak *el-Kâfi*'nin sefirler döneminde telif edilmesinin sebebi, müellifinin gaybet-i suğra döneminde yaşaması ve bu döneme kadar imamın önderliğinde yaşayan Şii cemaatin, gaybetle birlikte şaşkınlık ve çaresizlik içerisine düşmesidir. Gerek Küleynî'nin eserinin mukaddimesinde verilen bilgiler gerekse konuyla ilgili müstakil çalışmalar, Suiçmez'in ifade ettiği gibi *el-Kâfi*'nin telif edilmesinde sefirlerle karşı bir alternatif oluşturma ihtimalinden⁴⁶ söz etmemektedir.

II. Metodik Eksiklikler

Suiçmez'in *Şia Hadis Tarihi*'ni metodu itibariyle farklı açılardan ele almak mümkündür.⁴⁷ Ancak yazının muhtevasını genişletmemek amacıyla burada, müellifin Üçüncü Bölümde Ehl-i sünnet ve Şia'nın hadis kaynaklarında yer alan müşterek rivayetleri değerlendirirken takip ettiği yöntemi incelenip Şia araştırmalarında yapılacak çalışmalarda dikkat edilmesi gereken kaynak kullanımına dair bazı mülahazalara yer verilecektir.

B. Kronoloji Yönteminin Hatalı Kullanılması

Suiçmez mezkûr kitabının Üçüncü Bölümünde Şii rivayet kaynaklarında nakledilen hadislerin Ehl-i sünnet kaynaklarındaki durumunu inceler. Onun hem Ehl-i sünnet hem de Şii kaynaklarda yer alan hadislerin isnâdlarındaki ref', vakf ve kat' durumunu incelerken kronoloji yöntemini kullandığı dikkat çeker. Daha açık bir ifadeyle yazar, her iki ekolün rivayet kitaplarında yer alan ortak hadislerden birinin kaydedildiği kaynağın, diğerinden daha erken bir döneme ait olması durumunda, erken tarihli kaynaktaki rivayetin asıl olduğunu belirtmekte ve rivayetleri buna göre değerlendirmektedir. Suiçmez'in takip ettiği bu yöntemle göre örneğin Ma'mer b. Râşid'in (ö. 153/770) *el-Câmi*'inde merfû', buna karşın Küleynî'nin (ö. 329/941) *el-Kâfi*'sinde ise maktû' olarak nakledilen bir hadisin aslı *el-Câmi*'deki rivayettir ve bu hadis Şii kaynaklara geçerken maktû' hale getirilmiştir. Esasen bir hadisin Sünnî hadis kaynaklarında merfû' iken Şii kaynaklarda mevkûf ya da maktû' olması mümkünse de bunu ortaya koymak için detaylı bir isnâd analizinin yapılması gereklidir. Ancak yazar incelediği hadislerin isnâdları hakkında yeterli bir araştırma yapmamış, rivayetlerin kaydedildikleri eserlerin kronolojisini esas almakla yetinmiştir.

45 Öz, "Sefir, *DİA*, XXXVI, 304.

46 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 156.

47 Suiçmez'in mezkûr eserinin metodik açıdan incelendiği bir çalışma için bk. Aslan, "Şia Hadis Tarihi Adlı Eser Üzerine", s. 265-276.

Müellifin eser kronolojisine bağlı kalarak değerlendirdiği hadislerle verilebilecek ilk örnek “Namaz tüm takva sahiplerinin yakınlaşma vesilesidir” rivayetidir. Müellif bu hadisin Ehl-i sünnet kaynaklarında merfû‘, Şia kaynaklarında ise maktû‘ olarak nakledildiğini söyleyip “Bu durum, rivayetin sonradan ihtisar edilerek maktû‘ olarak nakledildiği ihtimalini güçlendirmektedir. Rivayetlerin geçtiği kaynakların yakın dönemlere ait olması, bizi böyle düşünmeye itmiştir” demektedir.⁴⁸ Müellifin kaydettiğine göre mezkûr hadis Ehl-i sünnet kaynaklarından Abdullah b. el-Mübârek’in (ö. 181/797) *ez-Zühhd ve’r-rekâik*’inde yer alır. Ancak müellif hadisin Şiî kaynağı hakkında herhangi bir esere atıf yapmaz. Bununla birlikte tespit edilebildiği kadarıyla bu hadisin yer aldığı en erken tarihli Şiî kaynak Küleynî’nin *el-Kâfi*’sidir.⁴⁹ Ancak hadis burada “Ebû Dâvûd → Hüseyin b. Saîd → Muhammed b. Fudayl → Ebu’l-Hasan er-Rızâ” isnâdıyla Ali er-Rızâ’dan nakledilmiştir. Yani hadis Şiî hadis usûlüne göre maktû‘ değil, merfû‘dur. Ne var ki yazarın rivayetleri Şiî hadis usûlüne değil de Sünnî usûle göre değerlendirmesi, onu rivayetin Sünnî hadis halkalarından Şiî halkalara intikal sürecinde maktû‘ hale getirildiği düşüncesine sevk etmiştir.

Suiçmez’in Ehl-i sünnet ve Şia kaynaklarında nakledilen ortak hadisler hakkında yaptığı değerlendirmelerde eser kronolojisini takip etmesinin eksik taraflarından bir diğeri, müşterek rivayetin Şiî hadis eserlerinde merfû‘ olarak nakledilirken, daha erken tarihli Sünnî hadis kaynaklarında mevkûf veya maktû‘ olarak nakledilmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Böyle bir rivayetle karşılaşıldığında müellifin eser kronolojisine bağlı olarak nasıl bir değerlendirme yapacağı merak konusudur. Benzer şekilde bir hadisin hem Ehl-i sünnet hem de Şiî hadis eserlerinde merfû‘ bir isnâdla nakledilmesi halinde de mevcut kronoloji yöntemi ile değerlendirme yapılması zor görünmektedir.

Aslında yazar da müşterek rivayetleri incelerken takip ettiği yöntemin çıkmazlarının farkındadır. Zira o “Allah kötü sözü ve kötü sözü söyleyeni sevmez”⁵⁰ hadisi için “el-Küleynî’nin ölüm tarihinin İbn Hibbân’dan daha erken olması, kronolojiye bağlı bir hüküm vermemizi engellemektedir. Bu durum, Ebu Ca’fer ve kendisinden sonraki bir ravi tarafından bu şekilde nakledilmiş olması ihtimalini akla getirmektedir” şeklinde bir değerlendirme yapar.⁵¹ Görüldüğü üzere müellif, hadisin yer aldığı *el-Kâfi*’nin İbn Hibbân’ın (ö. 354/965) *Sahih*’inden⁵² daha önce telif edilmesi sebebiyle hüküm verilemeyeceğini söylemektedir. Müellifin eser kronolojisini esas alarak uyguladığı yöntemin ne kadar isabetli olduğu tartışmalı olmakla birlikte onun bu hadis için dikkatli bir araştırma yapmadığı da görülür. Zira söz konusu rivayet, İbn Hibbân’ın *Sahih*’inden⁵³ önce telif edilen hadis eserlerinde de nakledilmiştir. Tespit edilebildiği kadarıyla bu hadisin yer aldığı en erken tarihli kitap Humeydî’nin (ö. 219/834)

48 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 170.

49 Küleynî, *el-Kâfi*, III, 265.

50 Küleynî, *el-Kâfi*, II, 324.

51 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 170-1.

52 Müellif hadisin İbn Hibbân’da yer aldığını söylese de herhangi bir kaynağa atıf yapmaz (Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 171).

53 İbn Hibbân, *es-Sahih*, XII, 507.

el-Müsned'idir.⁵⁴ Hadisin yer aldığı Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *el-Müsned*'i de İbn Hibbân'ın *Sahih*'ine nispetle erken tarihli bir eserdir.⁵⁵ Suiçmez'in bu hadisin Ehl-i sünnet kaynaklarındaki isnâd ve metinlerini tespitteki dikkatsizliği, rivayetin Şii kaynaklardaki durumunda da kendini gösterir. Nitekim o, rivayetin *el-Kâfi*'de yer aldığını söylese de mezkûr esere değil, *el-Kâfi* şerhlerinden *Mir'âtü'l-ukûle* atıf yapar.⁵⁶ Yazar bu rivayetlerin isnâdlarını tespit noktasında da dikkatli değildir. Zira Küleynî *el-Kâfi*'de bu hadisi, "Muhammed b. Yahya → Ahmed b. Muhammed b. İsa → Ali b. el-Hakem → Ebû Cemîle → Muhammed el-Bâkır"⁵⁷ ve "anhü → Ahmed b. Muhammed → Ali b. en-Nu'mân → Amr b. Şimr → Câbir → Muhammed el-Bâkır → Hz. Peygamber" şeklinde iki farklı isnâdla nakletmiştir.⁵⁸

Kronoloji metodunun eksik taraflarından bir diğeri, hadisin Ehl-i sünnet kaynaklarında merfû', mevkûf ve maktû' isnâdlarla nakledilmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Nitekim yazar Şia kaynaklarında merfû' bir isnâdla nakledilen "Güneşin ısıttığı su ile abdest almanın, yıkanmanın" hadisini "Bu rivayet Sünnî kaynaklarda hem merfû hem de mevkûf olarak nakledilmiş; ancak merfû' şeklinin sahih olmadığı belirtilmiştir. Bu durumda rivayetin aslının mevkuf olduğunu da söyleyebiliriz. Şia kaynaklarındaki rivayetin Sünnî usule göre mursal olması, rivayetin senedinden sahabenin düşürülerek ref' edilmiş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Kesin bir hüküm veremememize rağmen, rivayetin aslının mevkûf olma ihtimali daha güçlü gözükmemektedir"⁵⁹ şeklinde yorumlar. İncelediği rivayetin, *el-Kâfi*'de merfû' bir isnâdla nakledilmesine karşın Dârekutnî'nin (ö. 385/995) *es-Sünen*'inde merfû', Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *es-Sünenü'l-kübrâ*'sında ise mevkûf olarak nakledilmesi, müellifin yöntemi sebebiyle çıkmaza girmesine sebep olmuştur.

Eser kronolojisinin tutarsızlığını gösteren bir başka örnek de "İlim Çinde de olsa talep edin" hadisi hakkındaki değerlendirmelerde görülür. Suiçmez bu hadisin Ca'fer es-Sâdık'a (ö. 148/765) nispet edilen *Misbâhuş-şerîa* isimli eserde yer aldığını, Ehl-i sünnet kaynaklarında ise Beyhakî'nin *Şu'abü'l-îmân*'ında nakledildiğini söyler, ardından "Bu durumda kaynak kronolojisi takip edilerek ziyadelerin ortaya çıktığı zaman ve kaynakların tespiti mümkündür. Tabi ki bu yöntemin izlenmesi durumunda ilk kaynağın ana rivayet olarak kabul edilmesi gerekir" der.⁶⁰ Burada müellif "ilk kaynağın ana rivayet olarak kabul edilmesi" gerektiğini söyleyerek hadisin Şii kaynaklardan, Sünnî kaynaklara intikal ettiğini zımnen ifade eder. Dolayısıyla yazar Ca'fer es-Sâdık'a nispet edilen *Misbâhuş-şerîa*'nın 2./8. asır kaynaklarından olması, buna karşın Beyhakî'nin *Şu'abü'l-îmân*'ının 4./10. asırda telif edilmesinden hareketle rivayetin geçiş yönünün Şiâdan Ehl-i sünnet'e doğru olduğunu ima eder. Ancak

54 Humeydi, *Müsned*, II, 290.

55 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, XI, 64.

56 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 170.

57 Küleynî, *el-Kâfi*, II, 324.

58 Küleynî, *el-Kâfi*, II, 325.

59 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 174.

60 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 181-2.

Ehl-i sünnet ve Şîa'nın hadis kaynaklarında yer alan bir hadisin geçiş yönü hakkında değerlendirme yaparken eser kronolojisini esas almak yeterli değildir. Aslında bir hadisin Şîi hadis meclislerinden Sünnî halkalarına geçtiğini ispatlamak için incelenen rivayetin iki ekolün kaynaklarındaki isnâdlarının dökümünün yapılması, ardından bu isnâdlarda yer alan râvîlerin birbirleriyle bağlantılı olup olmadıklarının yine her iki ekolün ricâl eserlerinde verilen bilgiler doğrultusunda araştırılması gereklidir.⁶¹

Netice itibariyle Ehl-i sünnet ve Şîa'nın hadis kaynaklarında nakledilen müşterek rivayetlerin merfû' iken mevkûf ve maktû' hale getirilmesi ya da mevkûf ve maktû' iken merfû' olarak nakledilmesi hakkında araştırma yaparken eser kronolojisinden hareket etmenin yeterli bir yöntem olmadığı anlaşılmaktadır.⁶² Nitekim yazar da rivayetin Ehl-i sünnet kaynaklarında merfû', buna karşın Şîi kaynaklarda mevkûf veya maktû' bir isnâdla nakledilmesi durumunda rahatlıkla yorum yapabilmüş, hadisin Ehl-i sünnet kaynağından daha erken tarihli bir Şîi hadis kitabında yer alması durumunda ise yöntemini işletmemiştir. Ayrıca hadis erken dönem Şîi hadis kaynağında merfû' bir isnâdla nakledildiğinde ise takip ettiği yöntem müellifin yorum yapmasını imkânsız hale getirmektedir.

C. Kaynakların Hatalı Kullanılması

Suiçmez'in eserinde okuyucuyu yoran çok fazla maddi hata vardır.⁶³ Kitaptaki hataların fazla olması sebebiyle burada sadece eser boyunca sık tekrarlanan ve özellikle Şîa araştırmaları için önem arz eden ciddi hatalar zikredilecektir.

2. Eser ve Müellif İsimleri

Kitap boyunca Suiçmez'in müellif ve eser atıfları çoğunlukla standart değildir. Örneğin Bekir Kuzudışlı'nın *Şia ve Hadis* kitabına yönelik atıflar bunlardan biridir. Öncelikle müellifin, Kuzudışlı'nın kitabının *Şia ve Hadis* ismiyle 2017'de yayımlanan güncel baskısını kullanmayıp *Şiada Hadis Rivayeti ve İsnad* başlıklı 2011 baskısını kullandığı belirtilmelidir. Esasen Şîa ve hadis özelinde yapılmış en kapsamlı çalışmanın güncel baskısının kullanılmaması büyük bir eksikliklerdir. Bununla birlikte müellif bu kitaba "Şiada Hadis Rivayet ve İsnad Kullanımı",⁶⁴ "Şiada Hadis Rivayeti ve İsnad"⁶⁵ ve "Sia"⁶⁶ olmak üzere üç farklı şekilde atıfta bu-

61 Müşterek rivayetlerin Sünnî ve Şîi hadis halkaları arasındaki geçiş süreçleriyle ilgili çalışmalara örnek olarak bk. Kuzudışlı, "Sunni-Shîi Interaction in the Early Period -The Transition of The Chains of Ahl-al Sunna to Shîa-", s. 7-45; Topgöl, "Erken Dönem Hadis Çalışmalarında Şiilik İthamları -Hadis Tarihi Çerçevesinde Bir İnceleme-", s. 54, 60, 61.

62 Müellifin eser kronolojisini esas alan yönteminde görülen tutarsız yorumlar için ayrıca bk. Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 171-2.

63 Bu çalışmada temas edilmeyen bazı yazım hataları ve müellifin çalışma sırasında istifade etmediği Şîa ve hadis konulu akademik çalışmalar için bk. Aslan, "*Şia Hadis Tarihi* Adlı Eser Üzerine", s. 273-4.

64 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 28, 48, 76, 77, 78, 79, 81, 82, 101, 103, 111, 123, 146.

65 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 30, 80, 82, 83, 84, 85, 91, 98, 102, 103, 113, 145, 185.

66 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 110.

lunur. Müellif bir yerde ise eserin ismini zikretmeksizin “Kuzudişli, Bekir, s.”⁶⁷ şeklindeki kullanımı tercih etmiştir.

Öte yandan Şîa ve hadis konulu çalışmaların Mezhepler Tarihi alanında yapılan çalışmalara kayıtsız kalamayacağı bir gerçektir. Suiçmez de söz konusu alanla ilgili çalışmalardan istifade etmiş, ancak bu alanın önemli hocaları Mehmet Ali Büyükkara ile Cemil Hakyemez’in isimlerini cem etmiştir. Nitekim o Hakyemez’in *Gaybet İnanıcı ve Şîilik’teki Yeri* isimli kitabının müellif bilgisini “Büyükkara, Cemil” olarak vermiştir.⁶⁸ Bilindiği kadarıyla Türkiye’de ve dünyada Cemil Büyükkara isimli bir mezhepleri tarihçisi yoktur. Bununla birlikte kitapta nadiren de olsa eser gerçek müellifi Cemil Hakyemez’e nispet edilebilmiştir.⁶⁹ Ancak dipnotlarda görülen bu hata çalışmanın bibliyografyasında da devam ettirilmiş, mezkûr eser hem “Büyükkara, Cemil, Gaybet İnanıcı ve Şîilik’teki Yeri” olarak hatalı şekliyle⁷⁰ hem de Cemil Hakyemez’e nispet edilerek kaydedilmiştir.⁷¹

3. İkincil Kaynaklara Yapılan Atıflar

Suiçmez’in kitabının muhtelif yerlerinde, bazı bilgiler asıl kaynağından değil, ikincil kaynaklardan verilmiştir. Nitekim yazar Ca’fer es-Sâdık’tan nakledilen “Benim hadislerim babamın hadisleridir, babamın hadisleri dedemin hadisleridir, dedemin hadisleri Hüseyin’in hadisleridir...” rivayetinin kaynağı olarak Habib Demir’in *Horasan’da Şîilik* isimli kitabını⁷² ve Mahfuz Söylemez’in “Ahmet el-Kâtip ve Şîi Siyaset Teorisindeki Yeni Yaklaşımlar” başlıklı makalesini kaynak gösterir.⁷³ Hâlbuki Şîa’nın hadis ve isnâd anlayışının merkezinde yer alan Ca’fer es-Sâdık’ın bu sözü, *el-Kâfi* başta olmak üzere çok sayıda Şîi rivayet kaynağında nakledilmiştir.⁷⁴

Müellifin asıl kaynağına atıfta bulunmadığı bir diğer nakil, kulun Allah’a en yakın olduğu anın secde hali olduğunu ifade eden hadistir. Suiçmez mezkûr hadisin *el-Kâfi*’de mevkûf ve merfû’ olarak nakledilirken Sünnî kaynaklarda Mücâhid’in sözü olarak maktû’ bir şekilde rivayet edildiğini belirtmişse de kaynak olarak Abdullah Aydın’ın “Cevşen Duası Kaynakları Hakkında Bir İnceleme” isimli makalesine atıf yapar.⁷⁵

Yazar hadislerin yanı sıra bazı kavramların kaynağı olarak da ikincil çalışmalara müracaat etmiştir. Örneğin o “Şîa uleması merfû’ hadisin tanımına bağlı olarak sünnet kavramını ise ‘Masumdan sudur eden söz, fiil ve takrirdir’ şeklinde tanımlamıştır” demektedir,

67 Suiçmez, *Şîa Hadis Tarihi*, s. 101.

68 Suiçmez, *Şîa Hadis Tarihi*, s. 137, 141, 146, 147.

69 Suiçmez, *Şîa Hadis Tarihi*, s. 145, 151.

70 Suiçmez, *Şîa Hadis Tarihi*, s. 196.

71 Suiçmez, *Şîa Hadis Tarihi*, s. 205.

72 Suiçmez, *Şîa Hadis Tarihi*, s. 31.

73 Suiçmez, *Şîa Hadis Tarihi*, s. 166.

74 Küleyni, *el-Kâfi*, I, 53. Ayrıca bk. Meclisi, *Bihâru’l-envâr*, II, 179.

75 Suiçmez, *Şîa Hadis Tarihi*, s. 169 (dp. 15)

bu bilginin kaynağı için Şii hadis usûlü eserlerinden birine atıfta bulunmak yerine *Sahabe ve Tabiin Söзlerinin Hz. Muhammed'e Nispeti* isimli çalışmasına atıf yapmaktadır.⁷⁶ Esasen tüm bu bilgiler müellifin söz konusu çalışmasında titiz bir araştırma yapmadığını düşündürmektedir.⁷⁷

4. Kaynağı Verilmeyen Bilgiler

Suiçmez *Şia Hadis Tarihi* kitabında bazı bilgilerin kaynaklarına işaret etmemiştir. Bunlardan birinde müellif, “Ehl-i sünnet ulemasının genel kanaati Ehl-i beyte siyasi bir kimlik ve kişilik kazandıran rivayetlerin çok daha geç dönemlerde ortaya çıktığı yönündedir” der ancak Sünnî ulemanın bu görüşlerinin yer aldığı eser ya da eserlere işaret etmez.⁷⁸ Yine o Ca'fer es-Sâdık'ın “Müslüman kafire mirasçı olur, ancak kafir Müslümana mirasçı olamaz” şeklindeki görüşünü herhangi bir kaynağa atfetmeden zikreder.⁷⁹ Bunların yanı sıra yazar “Ayrıca bazı Şii yazılı kaynaklarının es-Sâdık döneminde ve sonrasında mevcut olduğu Şii kaynaklarda belirtilmektedir” bilgisini için de herhangi bir kaynak göstermemiştir.⁸⁰

Sonuç

Suiçmez'in *Şia Hadis Tarihi* kitabının hem muhtevasında hem de metodunda görülen eksiklik ve hatalar, Şia ve hadis alanında yapılacak sonraki çalışmalarda dikkat edilmesi gereken birtakım hususlara işaret etmeyi gerekli kılmıştır. Öncelikle mezkûr çalışma, kendine özgü bir literatüre sahip olan Şia'nın müstakil kaynaklarından istifade etmenin ne kadar önemli bir husus olduğunu, bunun göz ardı edilmesi durumunda ise incelenen konunun yeterli ve gerektiği şekilde anlaşılamayacağını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla İslâmî ilimler alanında Şia'yı konu edinen her bir akademik çalışmanın, bu ekolü kendi kaynaklarından okuması, mevcut düşünce sistemini içeriden anlayabilmesi oldukça önemlidir.

Eser, Şii ulemanın değerlendirmelerinin ya da metodolojilerinin dikkate alınmaması, incelenen konunun Sünnî kaynaklardan hareketle ele alınması durumunda araştırma konusu hakkında yeterli ve tutarlı bir bilgi verilemeyeceğini göstermektedir. Söz gelimi eserde rivayetlerin merfû', mevkûf ve maktû' rivayetler hakkında Şii hadis usûlü âlimlerine ait tanımların dikkate alınmaması, birtakım hatalı değerlendirmeleri de beraberinde getirmiştir.

76 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 26 (dp. 33).

77 İkincil literatüre atıfta bulunulan bazı örnekler için bk. *Şia Hadis Tarihi*, s. 28 (dp. 46), 61 (dp. 36).

78 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 75.

79 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 98.

80 Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 111. Müellifin herhangi bir kaynak göstermeksizin verdiği diğer bilgiler için bk. Suiçmez, *Şia Hadis Tarihi*, s. 33, 44-5, 77, 116, 172, 173.

Suiçmez'in ilgili eserinde mevcut literatürün ihmal edildiğini gösteren pek çok örnek vardır. Müellif Şii ricâl ilmi, Şii râviler ve Şiâda metin tenkidi gibi konulara yer yer temas etse de mezkûr konularda yapılan çalışmalara herhangi bir atıf yapmamaktadır. Halbuki Şiâ'nın hadis anlayışı hakkında Türkçe'nin yanı sıra müstağni kalınmaması gereken İngilizce, Arapça ve Farsça bir literatür bulunmaktadır. Mevcut literatürün kullanılmaması durumunda ise bilgi tekrarlarının yaşanacağı ya da eksik yorumların yapılacağını tahmin etmek zor değildir.

Ehl-i sünnet ve Şiâ'nın hadis kaynaklarında yer alan müşterek rivayetlerin değerlendirilmesinde isnâd analizlerinin ihmal edilmesi, buna karşın eser kronolojisine bağlı kalınarak rivayetlerin incelenmesi ciddi bir metot hatasıdır. Esasen her iki ekolün kaynaklarında rivayet edilen hadislerin merfû' iken mevkûf ya da maktû' hale getirilmesinden ziyade söz konusu hadislerin ne zaman, hangi bölgede ve hangi râviler vasıtasıyla Ehl-i sünnet'in hadis halkalarından Şii halkalara intikal ettiği önem arz etmektedir. Şayet mezkûr çalışmada zikri geçen hususlara dikkat edilmiş olsaydı gerek Şiâ'nın gerekse Ehl-i sünnet'in hadis tarihinin erken dönemleri hakkında daha isabetli tahminlerde bulunulabilirdi.

Kaynaklar

- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned* (nşr. Şu'ayb el-Arnaût – Âdil Mürşid). I-L, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- el-Amidî, Sâmîr Hâşim Habîb. *eş-Şeyh el-Küleynî el-Bağdâdî ve kitâbühü'l-Kâfi*. Kum: Mektebetü'l-A'lemî'l-İslâmî, 1414.
- el-Âmilî, Hüseyin b. Abdüssamed. *Vüsûlü'l-ahyâr ilâ usûlü'l-ahbâr* (nşr. Ca'fer el-Mücâhidî – Atâullah er-Resûlî). Bağdat: Dâru'l-Kütübî'l-Vataniyye, 1436/2015.
- Aslan, Muhammed İkbâl. "Şia Hadis Tarihi Adlı Eser Üzerine." *Darulfunun İlahiyat*, 2019, XXX, sy. 1, s. 263-276.
- Brown, Jonathan. "Şia'da Hadis." *Şia'nın Hadis Anlayışı Üzerine Bazı İncelemeler* (der. ve trc. M. Macit Karagözoğlu – M. Enes Topgül). İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- el-Gaffâr, Abdürresûl Abdülhasan. *el-Küleynî ve'l-Kâfi*. Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1416/2005.
- el-Hûî, Ebû'l-Kâsım el-Müsevî. *Mu'cemü ricâlî'l-hadis ve tafsilü tabakâtî'r-ruvât*. I-XIV, Necef: Müessesetü'l-İmâm el-Hûî el-İslâmî, ts.
- el-Humeydî, Ebû Bekir Abdullah b. ez-Zübeyr el-Kureşî. *Müsnedü'l-Humeydî* (nşr. Hüseyin Selim Esed). I-II, Suriye: Dâru's-Sekâ, 1996.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân el-Büstî. *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hibbân* (nşr. Şu'ayb el-Arnaût). I-XVIII, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1408/1988.
- Kuzudişli, Bekir. *Şia ve Hadis -Başlangıcından Kütüb-i Erbaa'ya Hadis Rivayeti ve İsnad-*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.
- "Sunnî-Shî'î Interaction in the Early Period -The Transition of The Chains of Ahl-al Sunna to Shî'a-" *İlahiyat Studies: A Journal on Islamic and Religious Studies*, 2015, VI, sy. 1, s. 7-45.
- "Şia'da Rivayet Olgusunu Şekillendiren Temel Unsurlar." *Din Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2018, XVIII, sy. 1, s. 59-92.
- "Küleynî'nin *el-Kâfi*'sinde Ravza Bölümü ve Etrafındaki Tartışmalar." *İslâm Araştırmaları Dergisi*, 2018, sy. 39, s. 149-157.
- el-Küleynî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb b. İshak er-Râzî, *el-Kâfi* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî). I-VIII, Tahran: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmiyye, 1388.
- el-Mâmekânî, Abdullah. *Mikbâsü'l-hidâye fî ilmi'd-dirâye* (nşr. Muhammed Rıza el-Mâmekânî). I-II, Kum: Menşûrât-i Delil-i Mâ, 1428/2007.
- el-Meclisî, *Bihâru'l-envârî'l-câmi'a li-düreri ahbârî'l-eimmeti'l-athâr*. I-CX, Beyrut: Müessesetü'l-Vefâ, 1403/1983.
- Öz, Mustafa. "Sefir." *DİA*. XXXVI, 304.
- es-Saffâr, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasan b. Ferrûh. *Besâiru'd-derecât*. Beyrut: Şebeketü'l-A'lemî li'l-Matbû'ât, 1431/2010.
- Suiçmez, Yusuf. *Sahabe ve Tabiin Sözlere Hz. Peygamber'e Nispeti*. Ankara: Otto, 2015.
- *Şia Hadis Tarihi -Hz. Peygamber'in Söz ile Fiillerinin Şii İmamlara Nispeti-*. İstanbul: Endülüus Yayınları, 2018.
- Şehîd-i Sâni, Zeynüddin b. Ali b. Ahmed el-Cüba'î el-Âmilî. *er-Ri'âye fî ilmi'd-dirâye* (nşr. Abdülhüseyin Muhammed Ali Bakkâl). Kum: Mektebetü Âyetullahi'l-Uzmâ el-Mar'aşî, 1390/2012.
- Şeyh es-Sadûk, Muhammed b. Ali b. el-Hüseyin b. Bâbeveyh el-Kummî. *Kemâlû'd-dîn ve temâmü'n-ni'me* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî). Kum: Müessesetü'n-Neşri'l-İslâmî, 1429.
- Topgül, Muhammed Enes. *Erken Dönem Şii Ricâl İlmi (Keşî Örneği)*. İstanbul: İFAV, 2015.
- "Türkiye'deki Şii Hadis Çalışmalarının Seyri." *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2013, XI, sy. 21, s. 233-266.
- "Erken Dönem Hadis Çalışmalarında Şiilik İthamları -Hadis Tarihi Çerçevesinde Bir İnceleme-" *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2018, sy. 55, s. 45-83.